

Јана Б. Бошковић¹

Универзитет у Крагујевцу

Филолошко-уметнички факултет

Катедра за енглески језик и књижевност

<https://orcid.org/0009-0009-3182-6482>

„ЛУДА” ЖЕНА НА ТАВАНУ: КОЛОНИЈАЛНИ ИДЕНТИТЕТ ЖЕНЕ У РОМАНУ ШИРОКО САРГАШКО МОРЕ ЏИН РИС²

Овај рад се бави ликом Антоанете Козвеј из романа *Широко Саргашко море* Џин Рис. Анализирајући главну јунакињу, рад методолошки вођен постколонијалним теоретичарима као што су Хоми Баба, Гајатри Спивак и Едвард Саид, бави се (не)могућношћу конституисања личног идентитета. Додатно рад се осврће и на феминистичку теорију, када разматра да ли се Антоанета може конципирати као субјекат или објекат и како то утиче на (не)стабилност њеног идентитета. Као главну хипотезу рад конципира питање ко је заправо Антоанета Козвеј и какав је њен хибридни идентитет. Пратећи Бабине ставове, рад такође поставља питање да ли су концепти трећег простора и хибридизације могући или остају у домену утопијске идеје. Пратећи три целине романа, рад прати развојни пут од Антоанете Козвеј, преко Антоанете Мејсон, до Берте Мејсон Рочестер, мапирајући како колонијални, империјалистички, расистички и мизогени дискурс утичу на покушај конституисања хибридног идентитета субалтерна и његов неминовни крах.

Кључне речи: Постколонијалне студије, трећи простор, хибридни идентитет, субалтерн, оријентализам, *Широко Саргашко море*, Антоанета, Берта

Шта се сматра (пост)колонијалним?

Термин „(пост)колонијални” прошао је доста ревизије током развоја и напретка постколонијалних студија. Сам назив студија, односно ово „пост-” поставља клизав термин идентификације припадништва (CHILDS & WILLIAMS 1997). После чега, после ког колонијалног периода? Шта се онда сматра „колонијалним”? Ревизије термина управо потичу из несугласица око тога шта се тим термином може дефинисати. Да ли је тај термин искључиво ограничен на империјалистичке праксе Велике Британије које су довеле до поробљавања Индије, или се ту могу и укључити остале колоније Велике Британије (као што су део Северне и Централне Америке и Аустралија)? Учинити то било би избрисати колонијалну патњу и робовање комплетног Афричког континента и шире. Онда можемо термин поставити тако – што је један од кључних постулата на којима Хоми Баба базира постколонијалну

¹ boskovicjana98@gmail.com

² Истраживање спроведено у раду финансирано је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор о преносу средстава за финансирање научноистраживачког рада истраживача на акредитованим високошколским установама у 2025. години број: 451-03-136/2025-03/ 200198.).

критику – да дефинише искуство у којем су друге расе патиле под белом. Међутим и ово се чини ограничавајућим, јер онда искључујемо искуства домородачког становништва у Ирској и Шкотској или комплетну отоманско-балканску историју. С друге стране, овде упадамо у логичку замку – да ли је онда сваки чин ратног поробљавања колонизација; где би смо ту уклопили Други светски рат или тренутни рат у Гази? Решење се можда може наћи у збиру процедура које се могу насловити колонијалним праксама. Те би се праксе састојале од: поробљавања орног и радно способног становништва као покушај сузбијања могуће побуне, вештачко смањење популације наслиним методама, увођење нових, колонизатору саобразних закона, урушавање локалних друштвених институција, наметање тешких пореза у циљу осиромашења становништва и стварања зависности од колонизатора, укидање матерњег језика, практикованих религија и ритуала и културних система живљења и замена за оне које колонизатор доноси и насељавање колонизатору припадајућег становништва.³ Ашкрофт, Грифитс и Тифин (ASHCROFT, GRIFFITHS, TIFFIN) у уводу студије *Имџерија ођиисује ударац* (*The Empire Writes Back*) дају можда најсвеобухватнију дефиницију термина „постколонијално” постављајући концепт на следећи начин: „Међутим, ми користимо термин ‘пост-колонијално’ да покријемо све културе које су погођене империјалним процесом од тренутка колонизације до данашњег дана” (ASHCROFT, GRIFITS, TIFIN 2002:2)⁴. Ова расправа није, и тешко је да ће икада моћи бити, дефинитивна и окончана. Увек ће постојати критичари који ће можда узвикивати да је говор о Северној Ирској као колонији евроцентрична апропријација наратива опресивног колонијалног искуства. Такође, увек ће постојати они који теже релативизацији колонијалног искуства. За потребе овог рада, рећи ћемо да је термин „колонијални” у константној еволуцији. На крају крајева, наука би требало континуирано да се мења, моделује и прилагођава; у колико би остала окамењена, развојно не би смо стигли даље од точка. Термин, дакле, изнова поприма облик са сваком новом употребом када се наведени услови стекну. Мора постојати провизорно разграничење, ако ништа, онда у семантичком смислу, које би се одликовало у праксама примењиваним при ономе што називамо колонизацијом.

Још једна замка у коју се упада јесте ко води (пост)колонијални дискурс. У најширим могућим терминима Запад је тај који колонизује остатак света, тако да терен поново исклижава када управо тај Запад води главну реч у постколонијалном дискурсу. Три главна теоретичара постколонијализма нису могли да избегну ову замку – Спивакова, Баба и Саид се ослањају на Западне теоретичаре Фукоа, Дери-ду, Фројда и многе друге. Спивакова ово признаје у свом чувеном есеју „Могу ли потлачени да говоре” (SPIVAK 2011) када говори о епистемиолошком насиљу. Њен концепт потлачеништва – субалтерн – базира се на томе да је Запад тај који производи знање, те, самим тим, одлучује шта се знањем сматра. Колоније су тим путем

3 У Ирској, рецимо, колонијални процес отпочиње када Хенри VIII тамо шаље тзв. „settlers”, односно досељенике, а потом доноси уредбу којом укида гејлик као званични језик и мења га енглеским. Целокупна колонијална историја Ирске траје много дуже од Хенрија VIII, но, овде можемо приметити горепоменуте механизме колонијалних пракси.

4 “We use the term ‘post-colonial’, however, to cover all the culture affected by the imperial process from the moment of colonization to the present day” (ASHCROFT, GRIFFITHS, TIFFIN 2002:2).

искључене из продукције знања; сво знање које о колонијама постоји сачињено је путем стереотипизираних концепција. Ово је нешто што и Едвард Саид критикује у студији *Оријентализам* (SAID 1995), где Оријент није географски, већ епистемолошки појам – то је скуп знања о колонијама који је базиран на стереотипима који Запад означавају као прогресивни, модерни и супериорни, док су колоније назадне, традиционалне и инфериорне. Оно на шта Саид не обраћа нарочиту пажњу, а чему се Спивак посвећује јесте позиција жене у колонијалном систему. Она се позива на ритуалну праксу под именом **сати** током које су се жене „самовољно” спаљивале на посмртној ломачи својих супруга. Оно што Спивакова примећује да саме жене ни у једном тренутку нису имале право гласа о сопственој судбини – британска, империјална администрација законом забрањује праксу у наводно име спашавања жена, док је индијски традиционалисти бране у име отпора. Жене свакако пате и умиру. Текст Спивакове, одговарајући на питање постављено у наслову, закључује се тиме да субалтерн не може да говори, не зато што нема шта да каже, већ зато што унутар евроцентричног и фалоцентричног симболичког поретка не постоји систем комуникације којим би искуство субалтерна могло да се пренесе.

Овај рад бави се романом *Широко Сарџашко море* (1966) ауторке Џин Рис, и имплицитно романом *Џејн Ејр*, пошто Рис свој роман пише из перспективе Берте Мејсон, односно Антоанете Козвеј, Рочестерове прве жене. Рисин роман посвећено је постколонијално дело које разматра хибридне идентитете, колонијалне праксе и сукоб Осидента и Оријента, преламајући их кроз лик жене. Хоми Баба (BAVA 1994) хибридноост објашњава као последицу кохабитације колонизатора и колонизованог. Хибридизација идентитета огледа се у томе да како колонизовани прихвата културне обрасце колонизатора, кроз исти процес пролази сам колонизатор. По Баби, процес је билатералан и за циљ има указивање пукотина и ограничења колонизаторовог ауторитета. Међутим, на примеру романа видећемо у коликој мери је та културна размена образаца равноправна, нарочито када је у питању однос Антоанета-Рочестер. Овај однос енкодиран је специфичношћу Антоанетиног креолског идентитета, односно мешовитошћу. Братвајт (BRATHWAITE) креолизацију Јамајке описује на следећи начин:

Јединствено најважнији фактор у развоју јамајчанског друштва није био увезени утицај Мајчинске Земље или локална административна активност беле елите, већ културна акција – материјална, психолошка и спиритуална – базирана на стимулусу/одговору индивидуа унутар друштва на њихово окружење и – као беле/црне, културно дискретне групе – на једни друге. Опсег и квалитет овог одговора и интеракције диктирале су околности друштвеног темеља и композиције – нови конструкт, сачињен од придошлица у том пејзажу и културних странаца једни другима; једна гурпа доминантна, друга законски и потчињенички робови. Ова културна акција или друштвени процес је у контексту овог дела дефинисана као креолизација. (BRATHWAITE 2005:296)⁵

5 “The single most important factor in the development of Jamaican society was not the imported influence of the Mother Country or the local administrative activity of the white elite, but a cultural action— material, psychological and spiritual—based upon the stimulus/ response of individuals within the society to their environment and— as white/black, culturally discrete groups—to each other. The scope and quality of this response and interaction were dictated by the circumstances of the society’s foundation and composition—a ‘new’ construct, made up of newcomers to the landscape and cultural strangers each to the other;

Братвајт сматра да је управо креолизација процес који за циљ има рађање новог друштвеног поретка који је базиран на мешовитости не само боје коже и генетике, већ и на културној мешовитости. Тај процес никада не може бити завршен, већ мора остати у бесконачном одвијању да би се одржао. Циљ није пуко склапање два (не)помирљива концепта, него креација новог културно-логичког поретка. Али, оно што и сам Брајтвајт наглашава, ово није једнак процес. Он је испуњен дисбалансом моћи који је карактеристичан за однос колонизатор-колонизовани, те је увек асиметричан. Братвајт доводи у питање могућност хибридизације онако како је Баба конципира; за Бабу то је једнаки процес, док Братвајт укључује инхерентни хијерархијски однос моћи. Та асиметрија се, како ће наредно потпоглавље анализирати, окосница је идентитета Антоанете Козвеј. Овај рад ће се бавити путањом од Антоанете Козвеј до Берте Мејсон, управо откривајући механизме колонизације на идентитету једне жене. Такође, рад разматра једно основно питање – да ли је хибридни идентитет заправо могућ или је само наметнути механизам преживљавања и које су његове последице?

Ко је Антоанета Козвеј/ Берта Мејсон?

На ово питање провизорно се може одговорити скупом текстуалних чињеница које нам Рис нуди: бела жена, Креолског порекла, живи на Јамајци, након смрти свог оца њена породица живи од милостиње других, ухваћена између свог порекла, пола, рода, боје коже, и црног становништва које је окружује. Како Спивакова и сама примећује „[она] је ухваћена између енглеског империјализма и црних домородаца” (SPIVAK 1985:250)⁶. Но ово је површински и површни ниво. Антоанетин идентитет је од самог почетка хибридни и Рис недвосмислено то истиче. „Предност” коју Антоанета има лежи једино у боји њене коже, но њено целокупно сопство је обележено хибридним контрадикцијама. Роман је тематски подељен у три целине које ово рефлектују – Антоанетин живот на имању Колибри, Антоанетин живот у браку на Гранбоа поседу и Антоанетин живот у Торнфилд холу у Британији. Кроз све три целине Рис износи једну имплицитну констатацију која наткриљује постколонијални дискурс ткан око романа: жена овог времена зависи од „добре” воље мушкараца.

Овим имплицитним становиштем открива се посебни бинаритет колонијалних пракси о којима Спивакова говори. Тај бинаритет тиче се посистовећивања односа колонизатор-колонизовани са односем мушко-женско. Лик Антоанете се не може тумачити без ове коиндексације. Штавише, ако заиста говоримо о одређеној скали односа (над)моћи, њу би смо у најпростијим терминима могли описати на следећи начин: бели мушкарци колонизатори-домородачко становништво (мушкарци)-домородачко становништво (жене)-Антоанета и њена породица. Њихово неприпадање се огледа у првим редовима романа:

Каже се да у невољи треба збити редове, што су белци и учинили. Али ми нисмо *сјадали у њихове редове*. Јамајчанске госпође никада нису прихватиле моју мајку, „јер је лепа к’о уписана” како је рекла Кристофин. (RIS 2006:5, мој италики)

one group dominant, the other legally and subordinately slaves. This cultural action or social process has been defined within the context of this work as creolization“

6 “[she] is caught between the English imperialist and the black native” (SPIVAK 1985:250).

Заправо, Козвејеви не припадају ничијим редовима. Живот на Јамајци након укидања робовласништва, за било које белце, а нарочито оне који су били робовласници, није био ни мало повољан. Живот Креола је био још неповољнији; домородачко се становништво умногоме плашило белаца, док су Креоли били лаке мете због свог мешовитог статуса. Антоанета Козвеј, као Креолка, указује се као типичан субалтерн – неко ван репрезентације, ван вербализације сопственог искуства. И унутар расних и постколонијалних студија, појам мешанства представља један од теоретских проблема – нешто што ћемо у овом раду назвати интер-расним расизмом. Отуда произилази амбивалентност Антоанетиног идентитета – она је превише светлопута да би је црни људи сматрали црнкињом, али је и превише тамнопута да би је белци сматрали белкињом. С једне стране, Антоанета је отеловљење Бабиног концепта хибридности. С друге, упитно је колико је такав концепт могућ. Баба истиче како је за појаву хибридног идентитета неопходан трећи простор – простор који је неутралан и стога у њему све примесе амбивалентности, настале путем мимикрије, могу изронити у хибридни идентитет. Но, да ли је тај простор могућ? Узимајући у обзир дисбаланс у односима моћи између колонизатора и колонизованог, да ли се такав неутрални простор сматра *de facto* приклоњеним колонизатору. Да, хибридность, амбивалентност и мимикрија за циљ имају истицање ограничења колонизаторовог ауторитета и моћи, али, упркос томе, колонизатор је тај којег колонизовани кроз мимикију подражава. Његова позиција (над)моћи га тако поставља на виши хијерархијски ступањ, те је трећи простор аутоматски испуњен тим бинаритетом и упитно је да ли тај исти бинаритет може да укине. Чак и када би се тај бинаритет укинуо, бинаритет базиран на полу не би. Трећи простор се по свим својим начелима и даље конституише као патријархално хијерархизован: сам концепт изродио је патријархално одгојени теоретичар и постоји имплицитно конципирање колонизатора и колонизованог као мушкараца. Жена је, дакле, поново релегирана на позицију субалтерна. Феминистичка теоретичарка Лис Иригарај (IRIGARAY 1995), када говори о женском субјективном идентитету (евроцентричном), каже да се жена конституише не као субјект, већ као објект – њен је идентитет одраз пројектованих жеља и идеја мушкараца. Антоанетин идентитет се онда указује као скуп фрагмената оштрих ивица који сакупљени стоје само њеним физичким постојањем.

Оно што овај рад назива интер-расним расизмом огледа се у ставу који понајпре деца износе о Антоанети. Као што је већ напоменуто Антоанету не сматрају Креолком у смислу мешовитог расног порекла због њене светле пути, и она се са тим сусреће док још увек живе на имању Колибри: „Мрзели су нас. Називали су нас белим будашвадама. [...] Једном ме је нека девојчица следила и певала: ‘Губи се бела будашвадо, губи се, губи се’” (RIS 2006: 10). Антоанета са својим амбивалентним пореклом и идентитетом је изгнаник на Јамајци. Чак се и целокупно имање Колибри конституише као лимиални простор изгнаничких идентитета – њена мајка, удовица, Кристофин кућна помоћница са Мартиника, чак су и двојица домородачких радника у кући, Годфри и Сас, ту како Кристофин каже: „јер су хтели да имају кров над главом и корицу хлеба” (RIS 2006: 9). Колибри је стетиште проказништва; оних који се не уклапају. Овде би смо морали направити кратку дигресију: Креоли су

били потомци бивших робовласника (чак су у једном периоду и сами били робовласници). Ово није апологија према расистичким праксама, јер понављање обрасца, без обзира на расу, није никакво разрешење бинарних позиција моћи. Када говори о (над)моћи у односу полова – но та теза може свакако бити и шире схваћена – Симон де Бовоар (DE BOVOAR 1953) каже да није поента у томе да се позиције моћи замене, већ да се укине сама идеја о могућности надмоћи; да се укине бинаритет. Ово јесте осетљиво и пипаво питање, но расистичке праксе нису мање расистичке ако их чини популација која је сама доживела и живела у расистичкој реторици. Али свакако, када се проблем сагледа из ове перспективе – и Креоли су били робовласници – може се разумети расистички нагон у домородачком становништву; он је последица управо бинарно конципираног односа моћи. Како Братвајт истиче: „Заслепљени потребом да оправдају ропство, бели јамајканци су одбијали да препознају своје црне раднике као људска бића” (BRATVAJT 1995:204)⁷. Директнији сукоб ова два света дешава се између Антоанете и Тие, када се две девојчице кладе у три пенија да Антоанета (не)може да изведе колут у води. На Антоанетину расистичку увреду да је Тиа само „покварена црнчуга” (RIS 2006:11), Тиа одговара:

Много белаца на Јамајка. Прави белци, они имају златнике. Они нас не фермају, нико их није вид’о да долазити код нас. Белци од пре сада су ниш’ до бели црнци, а црни црнац бољи од бели црнац. (RIS 2006:11)

Иако њен одговор јесте сасвим оправдан, Тиа сама, несвесно, сажима Антоанетин идентитет оксимороном бели црнац. Према речима Братвајта, када говори о односу између домородачког и креолског становништва: „Фрикција која је настала из ове конфронтације је била округла, али и креативна” (BRATVAJT 1995 :204)⁸. Он такође додаје да јамајканско становништво није увидело креативни потенцијал, те је тако преостала само фрикција.

Та фрикција у првој целини књиге кулминира када домородачко становништво подметне пожар на имању Колибри. Братвајт у процесу креолизације нужно (мада понекад не нарочито експлицитно) подразумева и насиље – за Братвајта сами услови који су омогућили настанак процеса су нужно насилни (поробљавање и трговина робљем и робовласничке праксе на плантажама), те креолизација никако не може бити мирнодопски процес (BRATVAJT 2005). Пожар је наративна демаркациона линија која, када се једном пређе, више се не може вратити. То је демаркациона линија између Антоанете Козвеј и Антоанете Мејсон; метафорички речено у ноћи пожара Антоанета Козвеј умире и рађа се Антоанета Мејсон. Разлог томе налази се у три ставке: 1. смрт Антоанетиног брата Пјера, 2. мајчино последично лудило и 3. директан сукоб са црним становништвом. Антоанета доживљава физичку повреду коју јој управо наноси Тиа и, како тетка Кора каже: „Била си веома болесна готово шест недеља. Ниси знала за себе” (RIS 2006:29, мој италики). Непознавање себе је нешто што, на неки начин, карактерише Антоанету – она има толико различитих себе да не постоји једна јединствена Антоанета. Додатно, шест недеља након кључног догађаја који је демаркациона линија две Антоанете, она проводи у несвести;

7 “Blinded by the need to justify slavery, white Jamaicans refused to recognize their black labourers as human beings” (BRATHWAITE 1995:204).

8 “The friction created by this confrontation was cruel, but it was also creative” (BRATHWAITE 1995:204).

једна Антоанета одлази, и на сцену ступа нова. Ова сцена брише сав контакт са Колибријем и Антоанетин идентитет улази у провизорно стабилну фазу. Провизорну зато што након лудила и смрти њене мајке, Антоанета прелази самостан у којем је образована до своје седамнаесте године и период је обележен евроцентричним идентитетском оријентацијом. Сама промена у Антоанетином имену са Козвеј (презиме њеног оца) на Мејсон (презиме њеног очуха) – како је у самостану први пут препознају – сигнализира евроцентричност. Стабилност Антоанетиног живота и идентитета произилази из стриктне рутине самостана, али та стабилност ће се прекинути оног тренутка када господин Мејсон долази да је посети најављујући долазак својих пријатеља из Енглеске и изражавања жеље да их она упозна. Његово питање да ли би она то желела израз је учитвости и чак и да Антоанета не пристаје на то, одлука је његова. Антоанета је поново постављена у позицију субалтерна: „Можда због начина на који се насмејао, али опет ме обузело неко непријатно осећање, жалости, изгубљености, које ме је скоро угушило. [...] Ако ништа не кажем, можда не буде истина” (RIS 2006: 40). Чак и када би нешто рекла, Антоанета је терет Мејсону и он тежи ка томе да је се ослободи тако што ће је удати.

Друга целина причана је из позиције Антоанетног неименованог мужа (господина Рочестера) и почиње након њиховог венчања. Његов став о острву, а и Антоанети осликава став просечног Енглеца о колонијама који је изграђен оријентализмом. У есеју „Три женска текста и критика империјализма”⁹ Гајатри Спивак, пишући управо о роману *Широко Сарџанско море*, говори о томе како империјалистички склоп производи идеју о тзв. „трећем свету”:¹⁰

Сматрати Трећи свет као далеке културе, које су експлоатисане али са нетакнутим књижевним наслеђима која само чекају да буду пронађена, интерпретирана и циркулисана у преводу на енглески негује изражање ‘Трећег Света’ као означитеља који нам дозвољава да заборавимо то ‘световање’¹¹ чак и када проширује царство књижевне дисциплине. (SPIVAK 1985: 243)

Рочестер осликава овај став у перцепцији Јамајке и Кариба као „превише”: боје су превише јарке, мириси превише јаки, људи су превише гласни, чудни, злокобни (RIS 2006:47). Нарочита перцепција о људима као неповерљивим производ је поделе на први и трећи свет, јер је први свет (Запад) окарактерисан мудрошћу, сазнањем, врлином, док је трећи свет окарактерисан назадношћу и дивљаштвом. Он не сматра да може било шта научити у том трећем свету, јер запад је епистемолошки центар, те је он метафорички доносилац знања. Његова супруга, Антоанета је припадник трећег света и један од његових првих описа Антоанете обележава је као њему страну: „Издужене, тужне, тамне очи *сѝранкиње*. Креолка, вероватно чистог енглеског порекла, али њени више нису били *ни Енїлези, ниѝи Еврѝља-*

9 У оригиналу: Three Women’s Texts and a Critique of Imperialism

10 “To consider the Third World as distant cultures, exploited but with rich intact literary heritages waiting to be recovered, interpreted, and curricularized in English translation fosters the emergence of “the Third World” as a signifier that allows us to forget that “worlding,” even as it expands the empire of literary discipline” (SPIVAK 1985:243)

11 У оригиналу термин је worlding који нема адекватан преводни еквивалент на српски, јер је реч кованица која објашњава идеју да се свет може поделити на Први свет и Трећи свет, односно Запад и Оријент.

ни” (RIS 2006: 45, мој италики). Њему није страна само зато што су се венчали за мање од месец дана након упознавања – њихова страност је страност проистекла из колонијалног односа и Антоанетиног амбивалентног идентитета. Он наглашава како она није ни Еглескиња ни Европљанка, а језик који Рис употребљава у првим страницама друге целине показује како Рочестер своју жену конституише у односу на Еглескиње: „тако насмејана према горе, изгледала је попут какве љупке енглеске девојке” (RIS 2006:48) и „Гледао сам је како умире много пута. *На мој начин, не на њен*” (RIS 2006: 67, мој италики). Његов начин умирања огледа се у метафорчком значењу које је било у употреби још од доба ренесансе до 19. века – „little death” (мала смрт) је био еуфемизам за оргазам¹². Њено умирање тиче се разговора о њеном искуству и покушајима искреног зближавања кроз дељење бола и патње. Његово умирање састоји се у сексуалној објективизацији нове супруге; она му је страна, да, али је такође и „дивља”. Нарочита је перцепција колонизованих жена – оне су увек посматране као пожудне, дивље и због своје уназађене позиције лако искористљиве. Тумачећи однос Рочестер-Антоанета, Циолковски (CIOLKOWSKI) истиче следеће:

Рочестерово поновно стварање Антоанете [...] придодаје локалне интересе енглеске домаћинске економије, која зависи од стигматизације женског самоудовољавања и сексуалног апетита, на глобалне интересе Енглеске империје која зависи од управо истих елемената управљања женским телом зарад успеха у репродукцији моћи. (CIOLKOVSKI 1997:343)¹³

Њено тумачење у први план ставља непремостив јаз у културним обрацима између Рочестера и Антоанете, као и Рочестеров осећај супериорности који произилази из чињенице да је он „чист” Енглец, док је Антоанета обележје свега онога за шта је он научен да је провизорно речено прљаво. Антоанета је перципирана као укаљана својом генетском и културном мешовитошћу као и наводном промискуитетношћу која је карактеристична за жене колонија. Када говори односу између Антоанете и Рочестера, Емери (EMERY) каже: „Он је види као ирационалну и промискуитетну, и, теретећи је за лудило, ‘слама је’” (EMERY 1990:46).¹⁴ Чак је постојање саме етничке групе Креола последица таквог начина размишљања – они су потомци колонизатора и њихових црних љубавница. Антоанет не може да се конституише као субјективно женско са својим, често контрадикторним, унутрашњим светом, јер би то за Рочестера значило поистовећивање и раскринкавање прво колонијалних, а затим и родних стереотипа. Гогои истиче: „Он се жени Антоанетом ради економског добитка и једино је посматра као објект сексуалне жеље. [...] Ово је стереотипична колонизаторова репрезентација жена Трећег света као хиперсексуализованих”. (GOGOI 2025: 261)¹⁵

12 В. Џин Рис, *Широко Саргашко море*, 2006, Агора, стр.67, фуснота бр. 38.

13 “Rochester’s reinvention of Antoinette [...] attaches the interests of an English domestic economy that is dependent on the stigmatization of female self-indulgence and sexual appetite to the global interests of an English empire that is dependent on the very same elements of female bodily management for the successful reproduction of power” (CIOLKOVSKI 1997:343)

14 “He sees her as irrational and promiscuous, and, charging her with madness, “breaks her up” (EMERY 1990:46)

15 “He marries Antoinette for the sake of economic gain and he only perceives her as an object of sexual

Једна од кључних ствари која се дешава у односу Антоанета-Рочестер, по питању Антоанетиног идентитета јесте њено преименовање. Спивак, у горепоме-
нутом тексту, коментарише ову последњу фрактуру Антоанетиног идентитета:

У фигури Антоанете, коју у *Широком Сарџаашком мору* Рочестер насилно преимене-
нује Берта, Рис сугерише да једна тако интимна ствар као што је лични и људски
идентитет може бити одређена политиком империјализма. (SPIVAK 1985: 250)¹⁶

Рочестерова англианизација Антоанете открива став Лис Иригарај спо-
менут при почетку овог потпоглавља – да се жена може конституисати само као
објект, рефлексација мушкарчевих идеја о томе шта би она требало бити у односу на
његу. Штавише, (пре)именовањем Рочестер успоставља колонијалну доминацију
над њом. Емери истиче да овај чин евоцира робовласничку праксу: „Он полаже
право на њу, као што би то чинио са робом, када је преименује у Берта” (EMERY
1990: 46)¹⁷. Њихов брак се брзо распада и Антоанети постаје очигледно да је Ро-
честер не воли. Рочестер, с дуге стране, крши свој брачни завет са слушкињом и у
очајничком потезу да мужа приволи себи, Антоанета моли Кристофин за *obeah*.
Обеа (*obeah*) је религијска пракса распрострањена на Карибима и Јамајци; сама
обеа је неутрална, а од особе зависи да ли је враџбина која се баца добра или зла.
Оно што она конкретно тражи од Кристофин је љубавни напитака, тј. афродизијак,
којим ће приволети мужа себи, али који не успева. С једне стране може се рећи да
напитака не успева јер Рочестер презире било шта што има везе са Јамајком, а нарочито
Кристофин: „Кристофин је зла старица, знаш ти то добро као и ја” (RIS 2006:
111) и он верује да га је Антоанета отровала. Овај став према обеи раскринкава
Рочестерову хипокризију када је у питању преименовање, јер како му Антоанета
одговара: „Не зовем се Берта. Покушаваш да ме учиниш неком другом особом, тако
што ме зовеш другим именом. Знам, и то је *обеа*” (RIS 2006: 112, италијански у ориги-
налу). Но, то не мења његов типично колонизаторски став – он је доносилац зна-
ња, његовом погледу на свет мора се приклонити све, те тако и дечија песмица из
Кристофининих уста постаје злобна враџбина. У томе лежи и Антоанетин потпуни
крах – Антоанета не луди јер је лудило у њеној породици наследно (њена мајка до-
живљава слом након што Пјер умире у пожару), већ је то последица психолошког
насиља које Рочестер врши над њом из мржње према свему што се не образује пре-
ма његовим фалоцентричним и евроцентричним ставовима. Емери неуспех обе у
односу на Антоанетин идентитет тумачи на следећи начин:

Ови разлози припадају једном већем разлогу који се тиче недостатка Антоане-
тиног места у овом друштву. Ни *béké* ни црнкиња, њено ослањање на обеу ради
индивидуалних, личних разлога не може да успе, јер као индивидуа она једва да и
постоји. [...] Антоанета је постала зомби, особа која мртва живи. (EMERY 1990: 44)¹⁸

pleasure. Antoinette and Amelie are depicted as overtly sexual. This is the stereotypical representation of
the Third World women as hyper sexual by the colonizers” (GOGOI 2025:261).

16 “In the figure of Antoinette, whom in *Wide Sargasso Sea* Rochester violently renames Bertha, Rhys
suggests that so intimate a thing as personal and human identity might be determined by the politics of
imperialism”. (SPIVAK 1985:250)

17 “He claims her, as a new owner would claim a slave, by renaming her Bertha”(EMERY 1990:46).

18 “These reasons belong to the larger one of Antoinette’s lack of place in this society. Neither *béké* nor
black, her reliance on obeah for individual, personal matters cannot succeed, for as an individual she hardly

Немогућност конституисања јединственог идентитета и неприпадања ни једном аспекту друштва доводи до Антоанетиног лудила. Но, овде рад исказује једно оклевање које се тиче термина „лудило”. Термин „луда” (намерно у женском роду) кроз историју је коришћен да обесправи и разоружа жене; када је замро лов на вештице, отпочела је психијатријска персекуција. Као што Хамлета не би смо назвали лудим, тако не би ни Антоанету. Бесна, преварена, очајна, трауматизована, напуштена, све су то епитети који би се могли употребити да се она много прецизније и тачније опише. Луда је кишобран-термин који у себи обухвата сав колонијалистички, империјалистички, робовласнички и мизогени поглед на жене. У расправи са Рочестером, где он за Антоанетино стање свесно покушава да окриви Кристофин и обеу, Кристофин му објашњава управо оно што је и Емери рекла: „Она није *béké*¹⁹ к’о ви, али је ипак *béké*, и није попут нас” (RIS 2006: 118). И управо у томе, у тој амбивалентности лежи успех Рочестеровог сламања Антоанете које кулминира у трећој целини – сукоб између њега и Кристофин лежи у томе што Кристофин жели да га Антоанета напусти; када изолује Антоанету у Торнфилд Холу од последњег упоришта подршке и њеног идентитета (Кристофин), Антоанета се коначно пара, а њен новац по енглеском закону припада њему: „*Наследио је сав њихов иметак, али је и ње њоја био дојати. Неки људи имају среће, њоворили су, алудирајући на жену, коју је довео са собом када се враћао у Енглеску*” (RIS 2006: 134, италики у оригиналу, мој болд). Све што је било Антоанетино, па и Антоанета сама законски припада Рочестеру, а од Антоанете је само остала шкољка под именом Берта. Једна од првих ствари коју Антоанета у трећој целини помишља о себи јесте: „Шта радим овде и ко сам ја?” (RIS 2006: 136)

Ако би смо и о каквој клиничкој слици могли да говоримо у Антоанетином случају, може се рећи да је њено „лудило” заправо механизам самоодржања психе. Ум се ломи и слама услед психолошке трауме, цепајући делове себе да би очувао језгро личности нетакнутим. Код Антоанете, овај процес није учинковит, јер језгро не постоји -ни *béké* ни црнкиња, ни Енглескиња, ни Јамајчанка, ни (оно што јој Рочестер одузима преименовањем) Креолка. Антоанета не постоји, и упитно је да ли је икада и постојала. Поново се позивамо на идеју Хомија Бабе о трећем простору, јер на примеру Антоанете видимо његов неуспех. Хибридни идентитет не може да се конституише, не зато што постоји превише разнородних страна тог идентитета – управо то би била поента хибридности – већ јер нема трећег простора – сваки простор испуњен је надмоћном доминацијом евроцентричног и фалочентричног колонијализма и мизогиније. Бинаритет је утемељен и укореењен до те мере да га је немогуће укинути. С тога, укида се Антоанета као индивидуа и остаје некохерентан скуп фрагмената идеја (и углавном туђих пројекција) о томе ко би „Берта” требало да буде. Центар Бертиног идентитета је провизорно лудило. Мајкл Торп (THORPE) истиче: „С тога, Берта мора бити истовремено и луда од рођења и развратна *ње* него што се то лудило исказе – климава дијагноза, али пригодна, јер би иначе могућно било сажаљевати је [...] Суштински, наравно, наше сажаљење потребно нам је за Рочестера” (TORP 1977:102)²⁰. Догађаји који су се одиграли exists” (EMERY 1990:44)

¹⁹ *Béké* - белац

²⁰ “Thus, Bertha must be both congenitally insane and yet depraved *before* that madness shows itself – a

у Џејн Ејр нам већ одређују крај *Широкої Сарірашкої мора*, али их Рис уклапа у нови наративни образац. Где Шарлот Бронте, у циљу успеха своје јунакиње, Берту конституише као лудачки оков којим је Рочестер спречен да воли Џејн, Рис нам показује последњи бојни поклич сломљеног сопства. И одиста, то није лудило у хладном, клиничком смислу. Антоанета се држи своје црвене хаљине јер је то њена последња веза са домовином, са собом: „Мирис ветивера и франгипанија, цимета, прашине и лимете у цвату. Мирис сунца и мирис кише” (Рис 2006: 140). Рис овде открива прави узрок „лудила” што је напуштеност, отуђеност и жудња за местом које је некада представљало центар Антоанетиног идентитета. У последњим редовима романа, Антоанетин ум меша Јамајку и Енглеску када у исто време види Тиу и чује дозивање „Берта! Берта!” (RIS 2006: 144) у сну. Из тог сна, последњи пут буди се Антоанета Козвеј, Мејсон, Рочестер, Берта и узима свећу којом ће окончати деловање колонијализма и мизогиније на своје сопство.

Закључна разматрања

Хипотезу овог рада представља једноставно питање – ко је Антоанета Козвеј? – у покушају да разложи комплексан идентитет (и одсуство истог) једне колонијалне жене. Позивајући се на Спивакову, можемо видети како се Антоанета конституише као субалтерн – она која је ван сваког нивоа репрезентације услед деловања империјализма и колонијализма. Антоанетин идентитет не прича Антоанета сама, већ је увек одређују и репрезентују други. Та репрезентација најчешће се одвија према томе шта она није: за Тиу није црнкиња, а ни белкиња, за домо-родачко становништво она и њена породица нису добродошли јер су последњи остаци робовласничког колонијалног система, за свог мужа она није Енглескиња и на крају, контроле ради, она није нормална (онако како се нормалност евроцентрички образује). Бабина идеја трећег простора и хибридног идентитета се указује као утопија. Не постоји простор у којем Антоанета може да помири разнородне фрагменте свог индентитета и да их конституише као јединствену целину. Сваки њен покушај да то учини прекинут је дискурсом робовласничког колонијализма и империјализма, административног колонијализма, сексизма и мизогиније. Рочестер јој намеће идентитет Берта као пројекцију оријенталистичких стереотипизираних ставова које Запад негује и путем којих се (Рочестер и Запад) конституишу као епистемиолошки центар, супериоран у односу на „Оријент”. Свако Антоанетино мењање идентитета обележено је насиљем: 1. Антоанета Мејсон рађа се након пожара у Колибрију, 2. Антоанета Рочестер је продукт брака за који је упитно да ли је она дала пристанак или је тај пристанак изнуђен, 3. Берта Мејсон Рочестер је Рочестерово насилно успостављање надмоћи путем сексистичких и колонијалних пракси (преименовање робова). У Енглеској брише се последњи траг икаквог идентитета осим спољашње, корпоралне идеје Берте која је на психолошко-идентитетском плану разбијена у парампарчад.

Антоанетина хибридизација неуспешна је управо јер припада субалтерну. Чак и када би се утопистичко-хипотетички могао конструисати метафорички простор у којем би надмоћ успостављена бинарном опозицијом колонизатор-колонизовани укинула, када би се стекли услови за стварање хибридног идентитета и *shaky diagnosis but convenient or else it would have been possible to pity her*” (THORPE 1977:102)

једне и друге стране, Антоанета би опет остала идентитетски неконституисана, јер је жена. Као таква она не може да се конституише као субјект, већ само као објект пројекције мушких жеља, те у таквом окружењу остаје релегирана на позицију суб-алтерна и не може да помири своје хибридности. Лик Антоанете Козвеј указује се тако као оспоравање те Бадине хипотезе, јер указује на то да се хибридност са стране колонизованог састоји у томе да попримају обичаје, законе, веру и културу колонизатора и то усклађују са себи саобразним културним аспектима, док се код колонизатора хибридност испољава у профитирању на домородачким вештинама и култури. Антоанета Козвеј сама по себи никада није постојала у јединственом идентитетском смислу, већ искључиво као колаж различитих аспеката насилот судара две културе.

Цитирана литература

- AŠKROFT, GRIFITS I TIFIN 2002: ASHCROFT, Bill, GRIFFITHS, Gareth, TIFFIN, Helen. *The Empire Writes Back: Theory and practice in post-colonial literatures* (2nded), London, New York: Routledge.
- BABA 1994: BHABHA, Homi. *The Location of Culture*, London, New York: Routledge.
- BRATVAJT 1995: BRATHWAITE, Edward Kamau. "Creolization in Jamaica", у: *The Post-Colonial Studies Reader*, уредници: Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, Helen Tiffin, London, New York: Routledge, 202-205.
- BRATVAJT 2005: BRATHWAITE, Edward Kamau. *Creole Society in Jamaica 1770-1820*, Kingston: Ian Randle Publishers.
- GOGOI 2025: GOGOI, Seema. "There is always 'the other side': Gender, Race, Ethnicity, and Colonial Madness in Jean Rhys' Wide Sargasso Sea through Postcolonial and Postcolonial Feminist Theory", *Dibon Journal of Languages*, 1(3) (2025), 253-265.<https://doi.org/10.64169/djl.78>
- DE BOVOAR 1953: DE BEAUVOIR, Simone. *The Second Sex*, London: Jonathan Cape.
- EMERI 1990: EMERY, Mary Lou. *Jean Rhys at "World's End": Novels of Colonial and Sexual Exile*, Austin: University of Texas Press.
- IRIGARAJ 1995: IRIGARAJ, Lis. „Spekulum – Svaka teorija subjekta je uvel bila prilagođena „muškom“, *Ženske studije: časopis za feminističku teoriju*, (1995) 59-70.
- RIS 2006: RIS, Džin. *Široko Sargaško more*, Srbija: Agora.
- SAID 1995: SAID, Edward. "Orientalism", *The Post-Colonial Studies Reader*, уредници: Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, Helen Tiffin, London, New York: Routledge, 87-91.
- SPIVAK 2011: SPIVAK, Gajatri Čakravorti. „Mogu li poredeni da govore“, *Polja*, 468 (2011), 92-132.
- SPIVAK 1985: SPIVAK, Gayatri Chakravorti, "Three Women's Texts and a Critique of Imperialism", *Critical Inquiry*, 12 (1985), 243-261.
- TORP 1977: M. Thorpe, "The Other Side: Wide Sargasso Sea and Jane Eyre", *ARIEL: A Review of International English Literature*, 8(3) (1977), 99-110.
- CIOLKOVSKI 1997: L.E. Ciolkowski, "Navigating the Wide Sargasso Sea: Colonial History, English Fiction, and British Empire", *Twentieth Century Literature*, 43(3) (1997), 339-359.
- ČAJLDS I VILIJAMS 1997: P. Childs and R.J.P. Williams, *An Introduction to Post-Colonial Theory*, Prentice Hall, Harvester Wheatsheaf.

Jana B. Bošković

“CRAZY” WOMAN IN THE ATTIC: COLONIAL IDENTITY IN THE NOVEL *WIDE SARGASSO SEA* BY JEAN RHYS

Summary

This paper as its subject takes the character of Antoinette Cosway from the novel *Wide Sargasso Sea* written by Jean Rhys. Analyzing the main character, this paper, which is methodologically founded in postcolonial theorists such as Homi Bhabha, G. S. Spivak, and Edward Said, deals in the (im)possibility of constituting an individual identity. Additionally, the paper looks into the feminist theory, especially in the area where it is debating whether or not is Antoinette constituted as a subject or object, and how that affects the (in)stability of her identity. As a main hypothesis, the paper puts out a question: who is Antoinette Cosway and what is her hybrid identity like? Following Bhabha's principles, the paper also questions whether the concepts of third spaces and hybridity are possible at all, or do they remain in the realm of utopian idea. Moving through three thematic parts of the novel, we follow the developmental road from Antoinette Cosway, through Antoinette Mason, to Bertha Mason Rochester, mapping through how colonial, imperialistic, racist and misogynistic discourses affect the attempt to constitute a hybrid identity of subaltern and its inevitable collapse.

Keywords: postcolonial studies, third space, hybrid identity, subaltern, orientalism, *Wide Sargasso Sea*, Antoinette, Bertha